

UMUMGEOGRAFIK XARITALAR VA ULARNI LOYIHALASH XUSUSIYATLARI

Normurodova Madina Faxriddin qizi

*Qarshi Muhandislik-Iqtisodiyot Instituti "Geologiya va Konchilik Ishi" fakulteti
2-kurs talabasi*

Annotatsiya: *Umumgeografik xarita an'anaviy tushunchasi, yer yuzasida ko'zga ko'ringan hamma tafsilotlarning tasviri, umumgeografik (obzor) xaritalarning bosh maqsadi haqida. Umumgeografik xaritalarning asosiy xususiyatlaridan va masshtablarining turlar. Xaritalar mazmunini loyihalashda xaritaning o'rnatilgan tipi va maqsadi. Umumgeografik xaritalar matematik asoslarini loyihalashning asosiy xususiyatlari ularning maqsadi, xaritalashtiriladigan hudud shakli va o'lchamlari, geografik o'rni haqida tushunchalar.*

Аннотация: *О традиционном понятии общегеографической карты, изображении всех видимых деталей на поверхности земли, основном назначении общегеографических (видовых) карт. Основные характеристики общегеографических карт и типы масштабов. Встроенный тип и назначение карты при оформлении содержания карт. Основными особенностями построения математических основ общегеографических карт являются их назначение, форма и размеры картографируемого участка, понятия географического положения.*

Annotation: *About the traditional concept of a general geographic map, the representation of all visible details on the surface of the earth, the main purpose of general geographic (view) maps. The main characteristics of general geographic maps and types of scales. The built-in type and purpose of the map when designing the content of the maps. The main features of the design of the mathematical foundations of general geographic maps are their purpose, the shape and dimensions of the mapped area, and concepts of geographic location.*

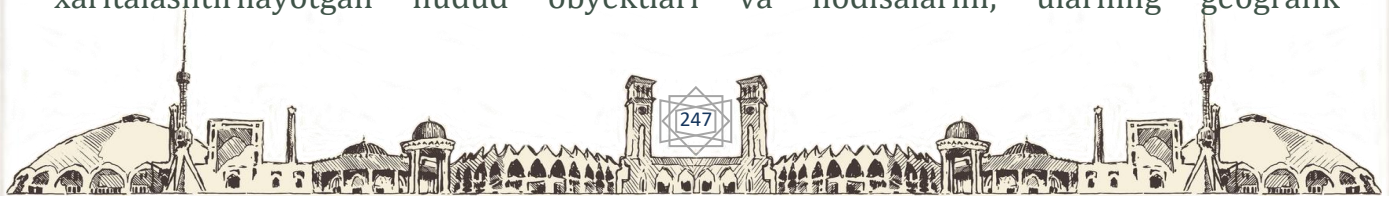
Kalit so'zlar: *Xarita, umumgeografik xaritalar, mavzuli xaritalar, maxsus xaritalar, landshaft, matematik asos, mazmun elementlari, kartografik proyeksiya.*

Key words: *Map, general geographic maps, thematic maps, special maps, landscape, mathematical basis, content elements, cartographic projection.*

Ключевые слова: *Карта, общегеографические карты, тематические карты, специальные карты, ландшафт, математическая основа, элементы содержания, картографическая проекция.*

KIRISH

Umumgeografik (obzor) xaritalarning bosh maqsadi landshaftning tabiiy va antropogen obyektlari vizual farq qiladigan Yer yuzasining tashqi qiyofasini tasvirlash hisoblanadi. Umumgeografik xaritalar quyidagilarni ta'minlashi kerak: 1) xaritalashtirilayotgan hudud obyektlari va hodisalarini, ularning geografik

xususiyatlarini vizual o'rganish va qabul qilish; 2) ular bo'yicha kartometrik ishlar va boshqa tadqiqotlarni bajarish; 3) quruqlikning alohida rayonlari, dengizlar va dunyo mamlakatlarini o'rganishda spravochnik ma'lumotlar olish. Ular mazmunining to'liqligi va batafsilligi, geokomplekslar, ularning elementlari tuzilishini tasvirlashning geometrik (topografik) aniqligi xaritaning masshtabi va maqsadiga javob berishi kerak. Umumgeografik xaritalar asosan davlat kartografiya ishlab chiqarish korxonalarida loyihalalanadi va yaratiladi. Umumgeografik xaritalar mazmunini loyihalashda xaritaning o'rnatilgan tipi va maqsadi, masshtabidan kelib chiqiladi.

ASOSIY QISM

Umumgeografik xarita an'anaviy tushuncha bo'lib, Yer yuzasida ko'zga ko'ringan hamma tafsilotlarning generalizatsiya qilinib kichraytirilgan tasviridir. Umumgeografik xaritalar ma'lum hududga alohida nashrlar va xaritalar seriyalari bilan nashr etiladi; ular ensiklopediyalar, monografiyalar, ma'lumotnomalarga kiritiladi; ular atlaslar tarkibiga kiradi va umumgeografik atlaslarni hosil qiladi. Umumgeografik (obzor) xaritalarning bosh maqsadi landshaftning tabiiy va antropogen obyektlari vizual farq qiladigan Yer yuzasining tashqi qiyofasini tasvirlash hisoblanadi. Umumgeografik xaritalarning asosiy xususiyatlaridan yana biri, xaritada geografik elementlar asosiy yoki ikkinchi darajalilarga farq qilmasdan tasvirlanadi. Bunda faqat xaritaning masshtabi asosiy rol o'ynaydi.

Umumgeografik xaritalar geografik xaritalarni mazmuni bo'yicha ajratishda ikki asosiy guruhdan biriga tegishlidir. O'z navbatida, ularni quruqlik (materiklar, orollar) umumgeografik xaritalari va Dunyo okeani (okeanlar, dengizlar va h.k.) xaritalariga ajratish mumkin. Ushbu xaritalar mazmuni bo'yicha turlicha, biroq asosan loyihalash, tuzish va nashrga tayyorlashning umumiy qonuniyatlariga ega. Umumgeografik xaritalar ko'p maqsadli bo'lib, har xil maqsadlar uchun qo'llaniladi. Bir xil masshtabdagi xarita har xil ishlarni bajarishda foydalanilishi mumkin. Masalan, yo'llarni loyihalashda, qurilishda, o'sha joyni geografik jihatdan sinchiklab o'rganishda, navigatsiya ishlarida va hokazolarda. Ba'zan umumgeografik xaritalarni tushunishni osonlashtirish maqsadida relyef va o'simlik dunyosi tasvirlanmasligi ham mumkin. Umumgeografik xaritalarning asosini topografik xaritalar tashkil qiladi. Umumgeografik xaritalarning ishlatilishiga yoki foydalanilishiga qarab ularni bir xil varinatlarda tuzib nashr qilish mumkin. Masalan, geomorfologik va tuproq xaritasini tuzishda relyef asosiy element hisoblanib asosiy mazmun sifatida ko'rsatiladi. Umumgeografik xaritalar ba'zan mavzuli xaritalar tuzishda blankovkali (xomaki) xarita vazifasini ham bajaradi. Umumgeografik xaritalar o'quv geografik xaritalar tuzish uchun asos sifatida foydalaniladi.

Umumgeografik xaritalar (UGK) quyidagi masshtablarga bo'linadi:

- 1) yirik masshtabli topografik xaritalar (1:200 000 va undan yiriklari);
- 2) obzor-topografik xaritalar, ya'ni o'rta masshtabli (1:200 000, 1:500 000 va 1:1 000 000);
- 3) mayda masshtabli obzor-topografik xaritalar (1:1 mln dan maydalari).

1940-yilga qadar sobiq Ittifoq hududida aholi kam yashaydigan joylar 1:200 000 masshtabda syomka qilinar edi. Aerofotosyomkadan foydalanish texnikasi rivojlanishi va hududlarning 1:100 000 masshtabli xaritalar bilan ta'minlanishi natijasida 1:200 000 masshtabli xaritalarni syomka qilish jarayoni tugallanib, kameral sharoitda tuzilmoqda (yaratilmoqda). Umumgeografik xaritalar asosan davlat kartografiya ishlab chiqarish korxonalarida loyihalanadi va yaratiladi.

Bunda xarakterli bosqichlar va ish turlari quyidagilar hisoblanadi:

- xaritalashtiriladigan hududni aniqlash va xaritaning maqsadini belgilash;
- matematik asosni loyihalash;
- xaritaning mazmun elementlarini aniqlash va generalizatsiya tamoyillarini ishlab chiqish;
- xaritaning mazmun elementlarini kartografik tasvirlash va jihozlash usullari va metodikasini loyihalash;
- tahririy, tuzish va nashrga tayyorlash ishlarini bajarish texnologiyasini aniqlash.

Umumgeografik xaritalarni mazmuniga qarab ikkiga bo'lish mumkin: 1) boy mazmundagi topografik xaritalar; 2) chegaralangan mazmundagi topografik xaritalar (bunga kam o'rganilgan hududlar kiradi). Mazmuni keng omma uchun, masalan turistlar uchun mo'ljallangan xaritalar ham mavjud. Xaritalar maqsadi bo'yicha o'quv xaritalari (maktablar va oliy o'quv yurtlari uchun) va ommaviy axborot vositalari uchun ham moslab tuzilishi mumkin. Maxsus mavzuga moslab ham umumgeografik xaritalar tuziladi: masalan, relyef, aholi yashaydigan joylar, transport, o'rmonchilik va hokazolar. Bunday xaritalar umumgeografik xaritaning barcha elementlarini o'z ichiga olmasligi mumkin. Vaqt o'tishi bilan yangi tipdagi xaritalar paydo bo'laveradi.

Umumgeografik xaritalar matematik asoslarini loyihalashning asosiy xususiyatlari ularning maqsadi, xaritalashtiriladigan hudud shakli va o'lchamlari, geografik o'rni, xatoliklarning yo'l qo'yiladigan kattaliklariga talablar, tasvirni ko'z bilan qabul qilishning optimal sharoitlarini ta'minlash va boshqa omillar bilan bo'g'liq. Proyeksiya tanlash vazifasi tasvirlanadigan hudud qancha katta va bu xaritalar bo'yicha hal etiladigan vazifalar qanchalik ko'p bo'lsa, shuncha murakkablashadi. Shu bilan birga, qator xaritalar yaratishda unifikatsiya uchun asos bo'ladigan muayyan namunaviy qarorlar belgilangan. Umumgeografik xaritalar mazmunini loyihalashda xaritaning o'rnatilgan tipi va maqsadi, masshtabidan kelib chiqiladi. Xarita mazmunini belgilashga tizimli yondashuv umumiy tasnifga muvofiq, mazmunning to'liqligi bo'yicha u yoki bu tipni tanlash, xaritaning funksional xususiyatlarini hisobga olib umumgeografik kompleksni taqdim etish bo'yicha obzor umumgeografik xaritalarning biror tipiga kiritish masalasini hal etishdan iborat.

XULOSA

Umumgeografik xaritada geografik landshaftning tashqi ko'rinishi tasvirlanadi. Uning geografik mazmuni landshaftning asosiy elementlari - relyef, gidrografiya obyektlari, tuproq, o'simlik va grunt ko'rsatkichlardan iborat bo'lib, bu elementlar xaritaga bir xil aniqlikda va mukammallikda tushiriladi. Xaritani loyihalashni asosiy

natijasi uning dasturi bo'lib, u xaritaning asosiy hujjati hisoblanadi. Dasturda qo'shimcha texnikaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlar va boshqalar ko'rsatilib xaritani loyihasi deb ham yuritiladi. Xarita dasturida har bir ko'rsatkich uchun kartografik tasvirlash usullari va jihozlash yo'llari aniq bayon etilishi kerak

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Geodeziya, kadastr va yerdan foydalanish" kafedrasida katta o'qituvchisi B.N.Jumanov
2. E.Safarov, SH.Prenov, A.Mo'minov. TOPOGRAFIYA VA KARTOGRAFIYA, GAT TEXNOLOGIYALARI. TOSHKENT «VNESHINVESTPROM» 2019
3. E. Safarov, SH.Prenov, A.Mo'minov "Topografiya va Kartografiya Gat texnologiyalari" sano-standart nashriyoti T-2018.

